2

אחד שנשאר, אחד שנהרס //
סיור בעילבון ובכֶּפר ענאן

بقيت واحدة، وهدمت واحدة //
جولة في عيلبون وكفر عنان

كتبها // رامز عيد
تصوير // ميخائيلا كفير

כתב // ראמז עיד
צילמה // מיכאלה כפיר

סיור זה משלב בחלקו סיור בעילבון, כפר פלסטיני שתושביו גורשו בכוח ב-1948, אך הורשו לחזור לבתיהם בסופו של דבר, בשונה מכל כפר אחר בארץ. המסלול עצמו מתחקה אחר תחילת מסלול הגירוש בסוף אוקטובר 1948 – מעילבון דרך מע'אר, כפר ענאן, והמעבר ליד הכפר פראדיה (לפני ההמשך למחנות הפליטים בלבנון) שממנו חזרו תושבי עילבון. גורלם של תושבי הכפר האחר במסלול, כפר ענאן, היה שונה משל הראשונים: הם גורשו, ובתיהם נהרסו. הביקור בכפר ענאן לאחר הביקור בעילבון מסייע למבקר לדמיין לעצמו מה היה אולי רואה היום בעילבון אילו תושביו נשארו כפליטים בלבנון, ומה היה אולי רואה בכפר ענאן אילו היו גם תושביו מורשים לשוב לבתיהם.

עילבון عيلبون

מספר תושבים בשנת 1945 // כ-650

عدد السكان في ١٩٤٥// حوالي٦٥٠-

מספר בתים בשנת 1931 // כ-100

عدد البيوت عام ١٩٣١ // حوالي المائة.

מקורות פרנסה עיקריים עד 1948 // חקלאות וגידול צאן

مصادر المعيشة الاساسية حتى ١٩٤٨ // الزراعة وتربية المواشي

בתי ספר //

בית ספר יסודי וחטיבת ביניים

مدارس //

مدرسة ابتدائية وإعدادية.

אתרי דת //

חלק מתושבי המקום מאמינים שישו עבר ליד הכפר בבואו מנצרת לכפרי הבשורה מסביב לכנרת.

- בכפר שלוש כנסיות: הכנסייה הקתולית הישנה (בלב גרעין הכפר העתיק), הכנסייה הקתולית החדשה – כנסיית סנט ג'ורג', וכנסייה אורתודוקסית.
- בשנות התשעים נבנו שני מסגדים, בשכונות המזרחית ובשכונה הדרומית.
- בכפר בית קברות נוצרי ובית קברות מוסלמי.
- בנוסף, קברו של התנא מתתיה בן חרש מהמאה ה-2 נמצא בצדו המערבי של הכפר.

مواقع دينية //

جزء من سكان المكان يؤمنون أن المسيح قد مر بجانب القرية في طريقه من الناصرة إلى قرى البشارة حول طبريا.

- في القرية ٣ كنائس: الكنيسة الكاثوليكية القديمة (في قلب القرية القديمة)، الكنيسة الكاثوليكية الجديدة- كنيسة سانت جورج وكنيسة أرثوذكسية.
- في التسعينيات تم بناء مسجدين، في الحارات الشرقية والجنوبية.
- في القرية مقبرة مسيحية ومقبرة إسلامية.
- بالإضافة قبر متتيا بن حرش من المئة الثانية للميلاد موجود في الناحة الغربية من القرية.

תאריך כיבוש // ה-30 באוקטובר 1948

تاريخ الاحتلال // ٣٠ أكتوبر ١٩٤٨

היכן נמצאים הפליטים //

תושבי עילבון גורשו ללבנון, אך אחרי מספר חודשים הורשו לחזור. נשארו מספר פליטים בסוריה ולבנון.

أين يتواجد اللاجئون اليوم//

هجر سكان عيلبون إلى لبنان، ولكن عدة اشهر بعد ذلك سمح لهم بالعودة. بقي لاجئون في سوريا ولبنان.

יישובים יהודיים על אדמות הכפר //

אין

بلدات يهودية على أراضي القرية //

لا يوجد

יישובים פלסטיניים קרובים //

כפר ענאן, חטין, נימרין, לוביא

بلدات فلسطينية مهدمة قريبة //

كفر عنان، حطين، نمرين، لوبيا

تدمج هذه الجولة، جولة في عيلبون، قرية فلسطينية تم تهجير سكانها بالقوة عام ١٩٤٨، ولكن سمح لسكانها بالعودة إلى بيوتهم في نهاية الأمر، على خلاف جميع القرى الأخرى في البلاد. تحاول الجولة العودة إلى بداية مسار التهجير في أواخر أكتوبر ١٩٤٨– من عيلبون عبر المغار، كفر عنان، والمرور بجانب قرية فراضية قبل التوجّه إلى مخيمات اللاجئين في لبنان والتي منها عاد سكان عيلبون. قدَر سكان القرية الأخرى في الجولة، كفر عنان، كان مختلفا فقد تم تهجيرهم وهدم بيوتهم. الزيارة في كفر عنان تساعد الزائر على تخيل ما كان يُمكن أن يراه اليوم في عيلبون فيما بقي سكانها لاجئين في لبنان، وما كان من الممكن أن يراه في كفر عنان فيما لو سمح لسكانها بالعودة إلى بيوتهم.

כְּפר ענאן كفر عنان

מספר תושבים בשנת 1945 // כ-420	عدد السكان في العام ١٩٤٨ // حوالي ٤٢٠.
מספר בתים בשנת 1931 // 79	عدد البيوت عام ١٩٣١ // 79
מקורות פרנסה עיקריים עד 1948 // חקלאות וגידול צאן	مصادر المعيشة الاساسية حتى ١٩٤٨ // الزراعة وتربية المواشي
בתי ספר // בית ספר יסודי משותף עם כפר פראדיה השכן (נהרס)	مدارس // مدرسة ابتدائية مشتركة مع قرية فراديا الجارة (هدمت)
אתרי דת // • מסגד (נהרס), בית קברות • בנוסף, מסביב לכפר פזורים מספר קברים ועצים שנחשבו לקדושים, במיוחד עץ האלון בן מאות השנים שבצומת חנניה, שכונה בפי תושבי הכפר "אלמבארכה" (המבורכת).	مواقع دينية // • مسجد (هدم)، مقبرة • بالإضافة حول القرية تنتشر عدة قبور وأشجار أعتبرت مقدسة، خاصة شجرة السنديان في مفترق حنانيا وعمرها مئات الأعوام وقد لقبها سكان القرية بالمباركة.

תאריך כיבוש // נובמבר 1948. התושבים גורשו סופית ב-1 בפברואר 1949.	تاريخ الاحتلال // تشرين ثان ١٩٤٨. هجر السكان نهائيا في الأول من شباط ١٩٤٩.
היכן נמצאים הפליטים // כרבע מתושבי הכפר חיים בכפר ראמה הסמוך, השאר במחנה הפליטים נהר אלבארד שבלבנון.	اين يتواجد اللاجئون اليوم // حوالي ربع من سكان القرية يسكنون في قرية الرامة المجاورة، الباقي في مخيم اللاجئين نهر البارد في لبنان.
יישובים יהודיים על אדמות הכפר // כפר חנניה, ענבר, מורן	بلدات يهودية على أراضي القرية // كفار حنانيا، عنبار، موران
יישובים פלסטיניים קרובים // פראדיה, חוקוק	بلدات فلسطينية قريبة // فراضية ،حوكوك

עילבון عيلبون // כְּפַר ענאן كفر عنان

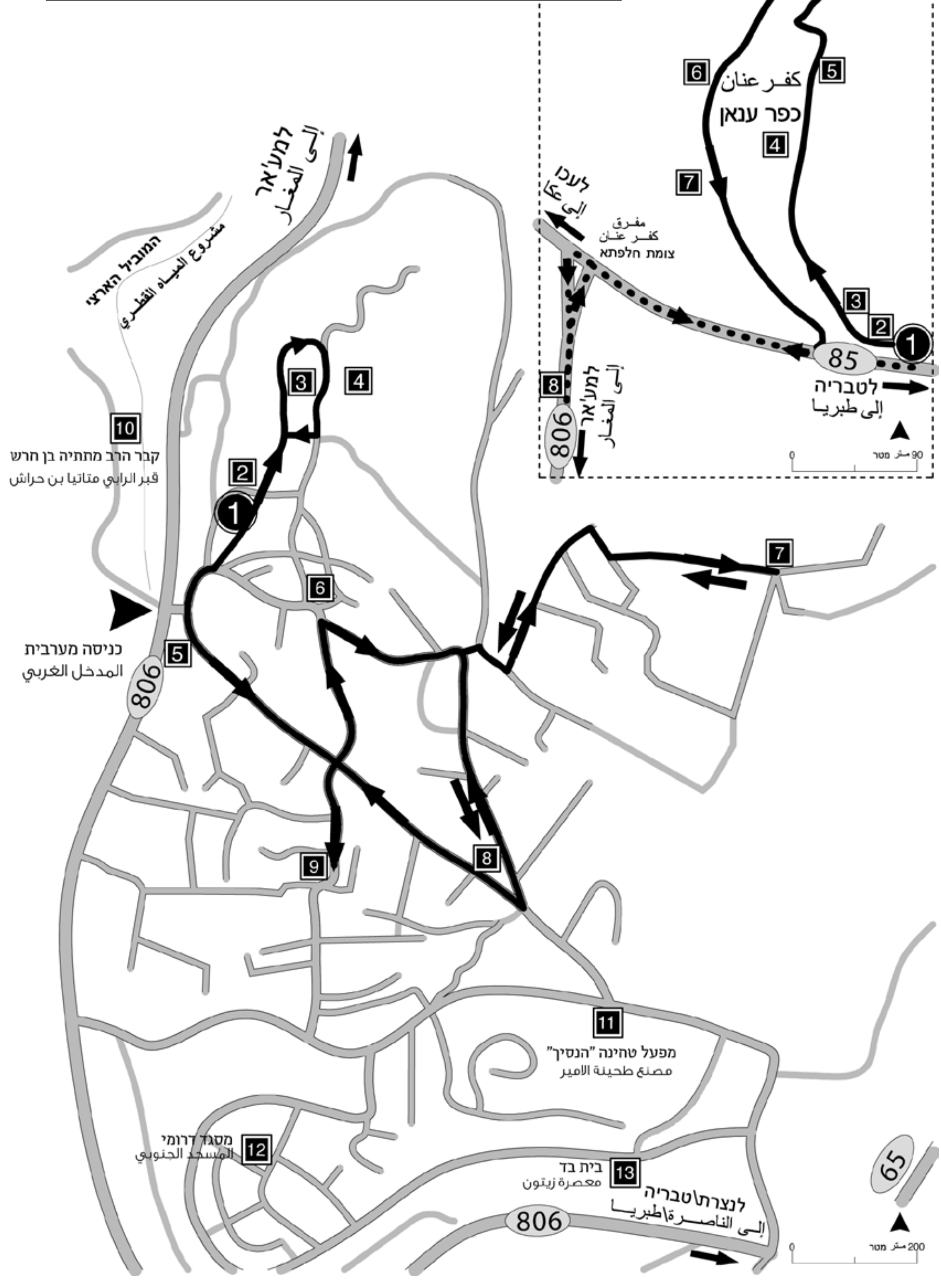

פרטי המסלול
تفاصيل المسار

סוג מסלול // רגלי, עם נסיעה ברכב בין שני הכפרים	**نوع المسار //** على الأقدام، وكذلك سفر بالسيارة بين القريتين
נקודת מוצא // הכנסייה הקתולית החדשה בכפר עילבון	**نقطة الانطلاق //** الكنيسة الكاثوليكية الجديدة في قرية عيلبون

נקודת סיום // מגרש החניה ליד צומת חנניה, בצד הכפר ההרוס כפר ענאן	**نقطة النهاية //** موقف السيارات بجوار مفرق حنانيا، بجانب القرية المهدمة كفر عنان
הגעה ברכב // מצומת גולני נוסעים צפונה 6 קילומטרים בכביש מס' 65, נכנסים שמאלה בצומת עילבון עד הכניסה המערבית של הכפר, וחונים ליד הכנסייה הקתולית החדשה (מס' 1 במפה).	**الوصول في سيارة خاصة //** من مفرق جولاني نسافر شمالا ٦ كم في شارع ٦٥، ندخل يسارا في مفرق عيلبون إلى داخل القرية ونوقف السيارة بجانب الكنيسة الكاثوليكية الجديدة (رقم ٦ في الخريطة).
אורך המסלול // כ-3 קילומטרים	**طول المسار على الأقدام //** حوالي ٣ كم
משך המסלול // 4–5 שעות	**مدة المسار //** ٤–٥ ساعات
דרגת קושי // החלק הראשון (בעילבון): קל החלק השני (בכפר ענאן): בינוני	**درجة الصعوبة //** القسم الأول في عيلبون: سهل القسم الثاني (كفر عنان): متوسط
מקום למלא בו מים // בכפר עילבון אפשר לקנות בקבוקי מים מאחת החנויות הרבות.	**مكان للتزود بالماء //** في عيلبون من الممكن شراء قناني ماء من إحدى الحوانيت.
עונה ממומלצת // אביב או סתיו	**الموسم المفضّل للزيارة //** الربيع أو الخريف.

עילבון

כפר עילבון נושק לקצהו המזרחי של עמק אלבטוף (בית נטופה) המרהיב, בין הכפרים מע'אר (מרר) בצפון, דיר חנא במערב, ובעינה-נוג'ידאת בדרום.

היום גרים בעילבון כ-5,000 תושבים, רובם נוצרים והשאר מוסלמים. הכפר יושב על גבעות בגובה 200 מטר מעל פני הים. גרעין הכפר העתיק בשכונה הצפונית נחשב לאתר ארכיאולוגי, והתגלו בו שרידים מהתקופות הפרסית, הרומית, הביזנטית, הערבית, והעות'מנית. הכפר העתיק היה ממוקם על גבעה נסתרת בין שני הרים 3, ומכאן שמו של ההר המזרחי בערבית: אל-חאמי (המגן). בתקופה הרומית, לאחר חורבן בית שני, ברחו מספר משפחות כוהנים מירושלים והתיישבו בגליל, כשמשפחת קוץ התיישבה בעילבון. הרומאים קראו למקום אילבו (Ailabo), שם שהוזכר גם בכתבי ארכיון בית הכנסת בקהיר.

במאות ה-18 וה-19 הצטרפו לכפר מספר משפחות נוצריות מהכפרים הסמוכים, והוא התחיל לגדול. מספר התושבים בשנת 1922 היה כ-320 תושבים, בשנת 1931 עלה ל-404, ובשנת 1948 גרו בו כ-650 תושבים, להם 14,712 דונם אדמה, שנרשמו על שמותיהן של משפחות הכפר באופן רשמי בשנת 1892 בתקופת שלטון הטורקים. תושבי הכפר עסקו בחקלאות, ובעיקר גידולי שדה (חיטה, עדשים, טבק) ועצי זית, המכסים היום את רוב האדמות של הכפר.

בשנת 1899 נבנה בכפר חדר הלימוד הראשון לבנים, על ידי הכמרים הגרמניים מכנסיית אלטאבע'ה שעל שפת הכינרת, ובשנת 1905 נבנה חדר דומה לבנות. בשנת 1943 נבנו שני חדרים גדולים ששימשו כבית הספר היסודי הראשון בכפר.

מספר התושבים בשנת 1922 היה כ-320 תושבים, בשנת 1931 עלה ל-404, ובשנת 1948 גרו בו כ-650 תושבים, להם 14,712 דונם אדמה, שנרשמו על שמותיהן של משפחות הכפר באופן רשמי בשנת 1892 בתקופת שלטון הטורקים.

عيلبون

تقع قرية عيلبون في أطراف القسم الشرقي من سهل البطوف الساحر، بين القرى المغار في الشمال، دير حنا في الغرب والبعينة نجيدات في الجنوب.

يعيش في عيلبون حاليا حوالي ٥٠٠٠ مواطن، غالبيتهم مسيحيون والباقي مسلمون. تقع القرية على تلة على ارتفاع ٢٠٠م فوق سطح البحر. مركز القرية القديمة في الجهة الشمالية يعتبر موقعا اثريا، وظهرت فيه بقايا اثرية من الفترة الفارسية، الرومانية، البيزنطية، العربية والعثمانية. القرية القديمة كانت على تلة مخفية بين جبلين 3. ومن هنا أسم الجبل الشرقي بالعربية: الحامي. في الفترة الرومانية، بعد خراب بيت المقدس الثاني، هربت بعض عائلات الكهنة من القدس واستوطنت في الجليل، في حين أن عائلة كوتس استوطنت في عيلبون. أطلق الرومان على المكان أسم ايلابو (Ailabo)، وهو اسم قد ذكر في سجلات أرشيف في كنيس في القاهرة.

في القرون ألـ ١٨ و الـ ١٩ انضمت إلى القرية عدة عائلات مسيحية من القرى المجاورة، وبدأت تتسع. كان عدد السكان في ١٩٢٢ حوالي ٣٢٠ نسمة. ارتفع في سنة ١٩٣١ إلى ٤٠٤. وفي سنة ١٩٤٨ عاش في القرية حوالي ٦٥٠ فردا، يملكون ١٤٧١٢ دونما، سجّلت بأسماء عائلات القرية بصورة رسمية في سنة ١٨٩٢ في فترة الحكم العثماني. عمل سكان القرية في الزراعة، خاصة زراعة المحاصيل (القمح، العدس، التبغ)،وأشجار الزيتون التي تغطي اليوم غالبية أراضي القرية.

في عام ١٨٩٩ بنى الرهبان الألمان من كنيسة الطابغة في طبريا غرفة التدريس الأولى في القرية للبنين، وفي سنة ١٩٠٥ بنيت غرفة مشابهة للبنات. في عام ١٩٤٣ بنيت غرفتان كبيرتان لتكونا المدرسة الابتدائية الأولى في القرية.

كان عدد السكان في ١٩٢٢ حوالي ٣٢٠ نسمة. ارتفع في سنة ١٩٣١ إلى ٤٠٤. وفي سنة ١٩٤٨ عاش في القرية حوالي ٦٥٠ فردا، يملكون ١٤٧١٢ دونما، سجّلت بأسماء عائلات القرية بصورة رسمية في سنة ١٨٩٢ في فترة الحكم العثماني.

חשיבותו של הכפר לאורך ההיסטוריה היתה טמונה כנראה במעיין המים השופע מערבית לכפר, ממנו שתו תושבי הכפר עד שנות החמישים. בעשור זה החלו החפירות בפרויקט מוביל המים הארצי, העובר כמאה מטר מעל למעיין, חפירות שפגעו קשות בזרימת המעיין.

בכפר שלוש כנסיות: הכנסייה הקתולית הישנה נבנתה במאה ה-19, והיא שוכנת בלב גרעין הכפר העתיק 3; במרחק של 250 מטר ממנה נבנתה בשנות החמישים כנסייה קתולית חדשה – כנסיית סנט ג'ורג' 1. לידה נמצאת הכנסייה האורתודוקסית משנת 1928.

בשנות התשעים נבנו שני מסגדים בעילבון, בשכונות המזרחית והדרומית 7 12.

تنبع أهمية القرية على مر التاريخ كما يبدو من عين الماء الوافرة غربي القرية، منها شرب سكان القرية حتى الخمسينيات. في هذه الفترة بدأت الحفريات في مشروع المياه القطري،الذي يمر حوالي ١٠٠م فوق العين، هذه الحفريات سببت ضررا كبيرا لجريان ماء النبع.

في القرية ثلاثة كنائس: الكنيسة الكاثوليكية القديمة من القرن التاسع عشر، وهي تقع في قلب القرية القديمة 3؛ على بعد ٢٥٠م منها بنيت في سنوات الخمسين كنيسة كاثوليكية جديدة – كنيسة سانت جورج 1. بجانبها هنالك الكنيسة الأرثوذكسية من سنة ١٩٢٨.

في التسعينيات بني في عيلبون مسجدان، في الحارة الشرقية والجنوبية 7 12.

בתחילת הסיור נכנסים ברגל אל מתחם הכנסייה הקתולית החדשה 1. ציור ענקי של ג'ורג' הקדוש הנלחם בתנין נמצא בצדה המערבי של הכנסייה. אם מתקיימת מיסה, אפשר להיכנס ולחוות את טקס התפילה המיוחד של הכנסייה הקתולית המלקיתית, שמשלב אלמנטים נוצריים אורתודוקסים מזרחיים שהשתמרו מאז ימי האימפריה הביזנטית, חרף ההשתייכות הרשמית לכנסייה הקתולית ברומא. לאחר סיום המיסה, הכומר של הכפר, האב מארון טנוס, יכול לתת למתעניינים מידע מפורט.

في بداية المسار ندخل مشيا إلى ساحة الكنيسة الكاثوليكية الجديدة 1. سنجد لوحة كبيرة للقديس جورج يقاتل التنين، موجودة في الجانب الغربي للكنيسة. إذا كان هنالك قداسا بالإمكان الدخول ومشاهدة طقوس الصلاة الخاصة بالكنيسة الكاثوليكية، التي تدمج بين عناصر مسيحية أرثوذكسية شرقية تم الحفاظ عليها من أيام الكنيسة البيزنطية، رغم الانضمام للكنيسة الكاثوليكية في روما. بعد انتهاء القداس، كاهن القرية، الأب مارون طنوس، بإمكانه أن يوفر معلومات إضافية للمعنيين.

بعد عدة دقائق اختار، أمام أعين جميع سكان القرية، دزينة من شباب القرية، الذين قسموا إلى أربع مجموعات، وزعوا في شوارع القرية وقتلوا على أيدي الجنود.

מהכנסייה הולכים צפונה ועוברים ליד בית הספר התיכון Galilee Christian High School 2, מוסד חשוב ביותר בעיני התושבים כיום, שנבנה בשנות השישים על ידי כנסיית Church of Christ מארצות הברית. ממשיכים אל תוך גרעין הכפר העתיק, עד שמגיעים לכנסייה הקתולית הישנה 3. למקום זה ערך נוסף מעבר להיותו מקום קדוש והיסטורי: רוב תושבי הכפר הצטופפו בו ביום ה-29 באוקטובר 1948, ערב כניסתו של הצבא הישראלי אל תוך הכפר, במהלך "מבצע חירם".

نتّجه من الكنيسة شمالا ونمر بجوار المدرسة الثانوية Galilee Christian High School 2، مؤسسة مهمة جدا في نظر سكان القرية، والتي بنيت في سنوات الستين من قبل كنيسة Church of Christ من الولايات المتحدة. نواصل إلى مركز القرية القديم، حتى نصل الكنيسة الكاثوليكية القديمة 3. لهذا الموقع قيمة إضافية غير كونه مكانا مقدسا وتاريخيا: غالبية سكان القرية تجمعوا فيه في ٢٩ أكتوبر ١٩٤٨عشية دخول الجيش الإسرائيلي إلى القرية، خلال «عملية حيرام».

באותו יום, שאריות היחידות הקטנות של צבא ההצלה, שהיה ממוקם בכניסה הדרומית של עילבון, נטשו את עמדותיהם, ותושבי עילבון שהו בכנסייה והתפללו לשלום הכפר. חיילי צה"ל ציוו על התושבים לעבור אל הכיכר הציבורית בכפר, אלחארא, אשר במעלה הכביש שליד הכנסייה. רחבה זו היתה מרכז חיי החברה של התושבים, בה חגגו את החגים ואת החתונות, ולידה אירחו את העוברים בכפר בחדר שנקרא "אלמנזול". כל התושבים נאספו בכיכר, ועל פי עדויותיהם, מפקד יחידת גולני שכבשה את הכפר, שהזדהה בפניהם בשם "חיים בטטה", דרש מהם לשבת על הרצפה. לאחר מספר דקות הוא בחר, אל מול עיניהם של כל תושבי הכפר, בתריסר בחורים צעירים מבין התושבים, אשר חולקו לארבע קבוצות, פוזרו ברחובות הכפר ואז נרצחו בידי החיילים.

في اليوم ذاته، تركت فلول الوحدات الصغيرة من جيش الإنقاذ، الذي كان موجودا في المدخل الجنوبي لعيلبون، مواقعها، وتجمع سكان عيلبون في الكنيسة وصلّوا من أجل سلامة القرية. أمر جنود الجيش السكان بالانتقال إلى الساحة العامة في القرية، الحارة، والتي تقع أعلى الشارع بجانب الكنيسة. هذه الساحة كانت مركز حياة السكان الاجتماعية، فيها احتفلوا بالأعياد والأعراس، وبجانبها استضافوا الزوار في غرفة خاصة سميت «المنزول». تجمع جميع السكان في الساحة، وبحسب شهاداتهم، طلب ضابط وحدة جولاني التي احتلت القرية، والذي عرفهم على نفسه باسم «حاييم بطاطة»، منهم الجلوس على الأرض. بعد دقائق عدة اختار، أمام أعين جميع سكان القرية، دزينة من شباب القرية، الذين قسموا إلى أربع مجموعات، وزعوا في شوارع القرية وقتلوا على أيدي الجنود. في الوقت ذاته أمر الجنود

לאחר מספר דקות הוא בחר, אל מול עיניהם של כל תושבי הכפר, בתריסר בחורים צעירים מבין התושבים, אשר חולקו לארבע קבוצות, פוזרו ברחובות הכפר ואז נרצחו בידי החיילים.

באותו זמן, החיילים ציוו על התושבים לעזוב את הכפר צפונה. בתחילה נאמר להם ללכת עד כפר מע'אר, אך בהגיעם לשם החיילים ציוו עליהם להמשיך עד ללבנון. המבקר בכפר היום יוכל לברר את פרטי הסיפור המזעזע מפיהם של זקנות וזקני הכפר שראו במו עיניהם את מה שהתרחש. הסיפור בפרטי פרטיו תועד בדו"ח של מומחים בינלאומיים שעברו בעילבון מספר ימים לאחר הרצח והגירוש (ראה להלן).

מכיכר אלחארא ממשיכים במסלול גירוש תושבי הכפר: הולכים בכביש הצר צפונה עד לבית הקברות הנוצרי **4**. בכניסה אליו מוצבת אנדרטה לזכר הנרצחים ב-1948. נכנסים לבית הקברות מהשער הגדול, ורואים את צורת הקבורה המיוחדת של הכפר – כל משפחה בנתה לה "ח'ושה" (خشة), חדר קטן שבו מכניסים את ארונות המתים. כל הבחורים שנרצחו נקברו כאן, על ידי מספר גברים מעילבון שצה"ל לקח בשבי באותו שבוע.

السكان بمغادرة القرية والتوجه شمالا. في البداية قيل لهم أن يذهبوا حتى قرية المغار، ولكن حين وصلوا إلى هناك أمرهم الجنود بمواصلة السير حتى لبنان. من يزور القرية بإمكانه أن يستوضح تفاصيل القصة الرهيبة من مسني ومسنات القرية الذين رأوا ما حدث بأم أعينهم. وثقت القصة مع تفاصيلها في تقرير لأخصائيين عالميين مروا من عيلبون أيام قليلة بعد القتل والتهجير. (أنظروا لاحقا).

من ساحة الحارة نستمر في مسار تهجير سكان القرية: نسير في الطريق الضيقة شمالا حتى المقبرة المسيحية **4**. في المدخل إليها هنالك نصب تذكاري لذكرى الذين قتلوا في العام ١٩٤٨. ندخل المقبرة من البوابة الكبيرة، ونرى طريقة القبر الخاصة في القرية – كل عائلة بنت لنفسها فزدقية، غرفة صغيرة إليها يتم إدخال التوابيت إليها. جميع الشباب الذين قتلوا، دفنوا هنا، على أيدي عدد من الرجال الذين أسرهم الجيش الإسرائيلي في الأسبوع ذاته.

תושבי עילבון חזרו לכפר רק לאחר התערבות בינלאומית של מספר גורמים במערב. מספר ימים לאחר הטבח, ועדה בינלאומית עברה בכפר, ראתה את הגופות וגבתה עדויות ממספר זקנים שנשארו במקום, ושלחה את רישומיה למוסדות האו"ם. דו"ח זה, ומכתביו של כומר הכפר מורקוס אלמועלם חשפו את הזוועה בפני העולם, ואילצו את ממשלת ישראל להסכים לחזרת תושבי עילבון במהלך ששת החודשים שלאחר הגירוש. כשחזרו התושבים, הם מצאו את כל בתיהם ריקים. על פי עדויות הכומר והזקנים שנשארו בכפר, הצבא הישראלי רוקן אותם בעזרת משאיות עם יציאת התושבים.

عاد سكان عيلبون إلى القرية فقط بعد تدخل جهات دولية في الغرب. أيام قليلة بعد المجزرة، مرت لجنة دولية في القرية، رأت الجثث وأخذت شهادات من عدد من المسنين الذين بقوا في المكان، وأرسلت ملاحظاتها إلى مؤسسات الأمم المتحدة. كشف هذا التقرير، ورسالة كاهن القرية مرقص المعلم الجريمة البشعة للعالم، وأجبرا حكومة إسرائيل على الموافقة على إعادة سكان عيلبون خلال الأشهر الستة بعد التهجير. حين عاد السكان، وجدوا جميع بيوتهم خالية من محتوياتها. بحسب شهادات الكاهن والمسنين الذين بقوا في القرية، أفرغ الجيش الإسرائيلي البيوت بواسطة شاحنات مع خروج السكان.

דו"ח זה, ומכתביו של כומר הכפר מורקוס אלמועלם חשפו את הזוועה בפני העולם, ואילצו את ממשלת ישראל להסכים לחזרת תושבי עילבון במהלך ששת החודשים שלאחר הגירוש.

מבית הקברות חוזרים להמשך הליכה בתוך סמטאות הכפר. פונים צפונה ואחרי כעשרים מטרים מערבה דרך הקסבה של הכפר, בסיבוב שיחזיר אותנו לכנסייה העתיקה, ומשם ניתן לחזור בחזרה אל הרכב.

כעת אפשר לבקר באיזורים אחרים בכפר, למשל במפעל מקומי לייצור תבלינים – "תבליני הכפר" [5]; אצל עבדאללה יוסף, אומן נחושת מקומי [8] המשלב בעבודתו את האומנות ההולכת ונעלמת של ציורים בחריטה על כלי נחושת; אצל ג'ורג'ית חורי ובעלה [6] מגדלי דבורים מקומיים שמוכרים ממיטב מוצרי הדבש ועשבי המרפא. בסוף הביקור בכפר מומלץ לבקר במוזיאון בית המורשת הפרטי של מר נאיף סמעאן, הכולל אוסף מרשים מחיי הכפר הפלסטיני המסורתי, כמו כלי עבודה, כלי אוכל, משחקים, כלים חקלאיים וכד' [9].

من المقبرة نعود للسير في زقاقات القرية. نتجه شمالا وبعد حوالي ٢٠ مترا إلى الغرب عن طريق القصبة في التفاف يعيدنا إلى الكنيسة القديمة، ومن هناك بالإمكان العودة إلى السيارة.

الآن من الممكن زيارة مناطق أخرى في القرية. مثلا، في مصنع محلي لإنتاج البهارات – «بهارات القرية» [5] عند عبدالله يوسف، فنان نحاس محلي [8] الذي يدمج في عمله فنا آخذا بالاختفاء من رسومات محفورة على أدوات نحاسية. عند جورجيت خوري وزوجها [6] مربيا نحل محليان يبيعان أجود أنواع العسل والأعشاب الطبية. في نهاية الزيارة للقرية نوصي بزيارة متحف التراث الخاص في بيت السيد نايف سمعان، الذي يضم مجموعة رائعة من الأدوات من حياة القرية الفلسطينية التقليدية، مثل أدوات عمل، أدوات طعام، ألعاب، أدوات زراعية وغيرها [9].

בשכונה המזרחית של עילבון ממוקם בית הקברות המוסלמי (מומלץ לנסוע אליו ברכב – 7), ובו אנדרטה לזכרם של 15 גברים בדווים משבט אלמוואסי, שנרצחו ליד הכפר ב-2 בנובמבר 1948 על ידי חיילי צה"ל. הם נתפסו ליד הכפר, הועמדו בקו אחד בכניסה המזרחית של בקעת בית נטופה כשפניהם מערבה, ואז נורו מטווח קצר. רק אחד מהנורים , סעד מואסי, הצליח לשרוד ולספר אחר כך על מה שקרה.

في الحارة الشرقية لعيلبون تتواجد المقبرة الإسلامية (من المفضل السفر إليها بالسيارة – 7) وفيها نصب تذكاري لـ ١٥ رجلا بدويا من عشيرة المواسي، الذين قتلهم جنود الجيش الإسرائيلي بجانب القرية في ٢ نوفمبر ١٩٤٨. قبض عليهم بجوار القرية، تم إيقافهم في صف واحد في مدخل بيت نطوفا الشرقي، وجوههم إلى الغرب، وتم إطلاق النار عليهم عن قريب. فقط واحد من الذين أطلقت النار عليهم، سعد مواسي، نجح من البقاء على قيد الحياة وقص ما حدث.

كشف هذا التقرير، ورسالة كاهن القرية مرقص المعلم الجريمة البشعة للعالم، وأجبرا حكومة إسرائيل على الموافقة على إعادة سكان عيلبون خلال الأشهر الستة بعد التهجير.

לעדויות התושבים ומידע יותר מפורט על שני מקרי הטבח בעילבון, מומלץ לקרוא את חוברת "זוכרות את הנכבה בעילבון" של עמותת זוכרות, באתר האינטרנט.

لشهادات السكان ومعلومات مفصلة عن المذبحتين في عيلبون، نوصي بقراءة الكراسة «ذاكرات النكبة في عيلبون» إصدار جمعية ذاكرات، في موقع الانترنيت.

חלק גדול ממצבות הקברים נשתמרו כמעט במלואן. בצדו המערבי של בית הקברות, במרחק של כ-20 מטרים ממנו, היה פעם מסגד הכפר.

כפר ענאן

כפר ענאן ממוקם על גבעה הפונה מערבה. הכפר עצמו הא המשכו ההיסטורי של הכפר הרומי Kefar Hanany, ויש הערכות שלפני כמאתיים שנה הוא נפגע ברעידת אדמה, אך שוקם, ותושביו המשיכו לחיות בו. בסביבת הכפר אפשר לראות מספר שרידים ארכיאולוגיים, כמו מערות קבורה רבות, בסיסי מבנים ועמודים ישנים, שרידי בריכות מים וכד'.

במהלך שנות השלטון הטורקי, לאור המסים הרבים שהוטלו על תושבי האימפריה השוקעת, סבל הכפר מחובות רבים, ואדמותיו (בסך של כ-6,000 דונם) נמכרו לפואד סעד, אחד מעשירי הגליל שגר בכפר ראמה הסמוך. שרידי ביתו של סעד עדיין עומדים ליד הכפר, בגבעה המערבית שלו. לפני שמת, ציווה סעד על בניו למכור את אדמות הכפר רק לבני הכפר עצמו, אם ימכרוהן; ואכן, בשנת 1945 הצליחו התושבים לאסוף את הכסף הנדרש וקנו את אדמותיהם לשעבר.

كفر عنان

تقع كفر عنان على تلة تتجه صوب الغرب. القرية نفسها هي استمرارية القرية الرومانية Kefar Hanany، وهنالك تقديرات أنها أصيبت جراء هزة أرضية قبل مائتي عام، ولكنها رممت، وواصل سكانها بالعيش فيها. بالإمكان أن نرى في الموقع عدة بقايا أثرية حول القرية، مثل مغائر دفن كثيرة، أسس مبان وعواميد قديمة، بقايا برك ماء وغيرها.

خلال سنوات الحكم العثماني، وأثر الضرائب الكثيرة التي فُرضت على سكان الإمبراطورية المتفككة، عانت القرية من ديون كثيرة، وأراضيها (حوالي ٦٠٠٠ دونم) بيعت لفؤاد سعد، أحد أغنياء الجليل الذي سكن في قرية الرامة المجاورة. بقايا منزل سعد لا زالت واقفة بجانب القرية، على التلة الغربية. قبل موته، أوصى سعد أبناءه أن يبيعوا أراضي القرية فقط لأبناء القرية نفسها، إذا أرادوا بيعها، وفعلا عام ١٩٤٥ نجح السكان بجمع المبلغ المطلوب واشتروا أراضيهم السابقة.

1 ממקום החניה עולים לכיוון שער הברזל ממול, שלידו ממוקמת מערת קבורה "אלמג'נזר" 2, שהפכה בימינו לקבר חנניה. משם הולכים מערבה בשביל אל גבעת הכפר. מסביב לשער ניתן לראות מספר קברי צדיקים 3, שהיו קדושים גם לתושבי כפר ענאן. לאחר הליכה קצרה של כמאה מטר אפשר לראות שרידי בתים הרוסים, 4 כשכל ערימה ריבועית היתה בית, עד שמגיעים לבית הקברות 5 בצדו המזרחי של הכפר. חלק גדול ממצבות הקברים נשתמרו כמעט במלואן. בצדו המערבי של בית הקברות, במרחק של כ-20 מטרים ממנו, היה פעם מסגד הכפר. לידו שכן בית המוח'תאר המרווח, שם התאספו להם בדרך כלל תושבי הכפר בערבי הקיץ כדי לדון בענייני כפרם ובעיותיו, או כדי לשמוע את מיטב המעשיות והשירים מפיהם של מספרי סיפורים.

1 من موقف السيارات نصعد باتجاه البوابة الحديدية 2، بجانبها تتواجد مغارة الدفن التي تحولت الى قبر حنانيا في أيامنا هذه. من هناك نسير غربا في مسار إلى تلة القرية. بالإمكان أن نرى حول البوابة عددا من قبور الأنبياء 3، والذي كانوا مقدسين لسكان كفر عنان، أيضا. بعد السير قليلا من الممكن رؤية بقايا بيوت مهدومة 4، في حين إن كل كومة مربعة كانت بيتا، حتى نصل إلى المقبرة 5 في الجانب الشرقي للقرية. قسم كبير من شواهد القبور بقيت تقريبا كما هي. في الجهة الغربية للمقبرة، على بعد ٢٠ م منها، كان هنالك مسجد القرية. بجانبه كان بيت المختار الواسع، هناك اجتمع سكان القرية في أمسيات الصيف لكي يناقشوا أمور القرية ومشاكلها، أو لكي يستمعوا إلى قصص وأشعار الحكواتيين.

قسم كبير من شواهد القبور بقيت تقريبا كما هي. في الجهة الغربية للمقبرة، على بعد ٢٠ م منها، كان هنالك مسجد القرية.

כדאי להסתובב בין שבילי הכפר ושאריות הבתים, 6 שבקושי ניתן לזהותם, במורד הגבעה המערבי. בתים אלה פוצצו על ידי כוחות הצבא הישראלי לאחר גירוש התושבים. ביניהם ניתן לראות מספר רב של מערות עתיקות 7, ששימשו את התושבים כמחסנים ומחסות לעדרי הצאן. ממורד הגבעה מערבה אפשר לראות את אחד הבתים ששרד, בגבעה ממול.

نوصي بالتجول بين ممرات القرية وبقايا البيوت، 6 التي يمكن التعرف عليها بصعوبة، أسفل التلة الغربية. دمر الجيش الإسرائيلي هذه البيوت بعد طرد السكان. من الممكن أن نرى بينها عددا كبيرا من المغائر 7 القديمة التي استعملها الناس كمخازن وكملجأ للمواشي. من أسفل التلة غربا من الممكن رؤية أحد البيوت التي نجت، على التلة أمامنا.

המעיין של כפר פראדיה, השוכן כשלושה קילומטרים צפונית לכפר ענאן, היה מקור המים גם של תושבי האחרון. שני הכפרים התחלקו ביניהם שווה בשווה במים שזרמו ליד הכפר אל כיוון צומת חלפתא (כיום חנניה). 8

عين قرية فراضية، الواقعة ٣ كم إلى شمالي قرية كفر عنان، كانت مصدر الماء للقريتين. القريتان تقاسمتا المياه التي جرت باتجاه مفرق حلفتا (اليوم حنانيا) بينها بشكل متساو. 8

طرد الجيش للمرة الثانية بقية السكان إلى لبنان بعد أن رأوا جثث أبنائهم ملقية بجانب الشارع الرئيسي.

כפר ענאן נכבש בנובמבר 1948. לאחר בריחת שאריות צבא ההצלה הערבי מהכפר, נכנס הצבא הישראלי ומצא דגלים לבנים מעל בתי הכפר. התושבים גורשו בכוח, אך לאחר מספר שבועות חזרו לבתיהם, בהם שהו עד שבתחילת 1949 פשטו כוחות צה"ל שוב על הכפר. השיטה היתה דומה להפליא לאופן שבו פעל הצבא בכפר עילבון שלושה חודשים לפני כן: מפקדי הצבא ביקשו מהמוח'תאר לאסוף את תושבי הכפר. לדברי הפליטים שבכפר ראמה הסמוך, החיילים קיבצו את התושבים בחלקת אדמה ליד צומת חלפתא, וכמו בעילבון הפרידו את הגברים מהנשים, אחר כך בחרו להם שמונה בחורים צעירים, לקחו אותם הצדה ורצחו אותם. הצבא הישראלי גירש בשנית את שאר התושבים ללבנון לאחר שאלה ראו את גופות בניהם מוטלות ללא רוח חיים ליד הכביש הראשי.

עם כיבוש כפר ענאן הרס הצבא כשמונה מבתי הכפר. מספר פליטים קטן שהצליחו להישאר בתוך

احتُلت كفر عنان في نوفمبر ١٩٤٨. بعد هرب بقايا جيش الإنقاذ من القرية، دخل الجيش الإسرائيلي ووجد رايات بيضاء فوق بيوت القرية. طرد السكان بالقوة، ولكن بعد عدة أسابيع عادوا إلى بيوتهم، وبقوا فيها، حتى دخول قوات الجيش الإسرائيلي مرة أخرى إلى القرية في أوائل ١٩٤٩. الطريقة كانت مشابهة بشكل غريب للطريقة التي استعملها الجيش في قرية عيلبون، قبل ذلك بثلاثة أشهر: طلب ضباط الجيش من المختار أن يجمع سكان القرية، بحسب أقوال اللاجئين في قرية الرامة المجاورة، جمع الجنود السكان في أرض بجانب مفرق حلفاتا، وكما حدث في عيلبون فرقوا الرجال عن النساء، بعدها اختاروا ثمانية شبان، أخذوهم جانبا وقتلوهم. طرد الجيش للمرة الثانية بقية السكان إلى لبنان بعد أن رأوا جثث أبنائهم ملقية بجانب الشارع الرئيسي.

مع احتلال كفر عنان هدم الجيش حوالي ثماني بيوت من بيوت القرية. عدد قليل من اللاجئين الذين نجحوا بالبقاء داخل دولة إسرائيل (في قرية الرامة)

מדינת ישראל (בכפר ראמה) עתרו לבית המשפט בשנת 1952 בדרישה לקבל אישור לחזור לבתיהם. כדי למנוע זאת מהם דאגו השלטונות להרוס את שאר הבתים ואת בית הספר באותה שנה, ועל כן בית המשפט לא התערב בסופו של דבר.

قدموا التماسا إلى المحكمة مطالبين العودة إلى بيوتهم. لمنعهم من ذلك قامت السلطات بهدم بقية البيوت والمدرسة في نفس السنة. وعليه، فان المحكمة لم تتدخل في نهاية الأمر.

סמל הכפר שנותר בולט בתודעתם של בני כפר ענאן יותר מכול הוא עץ האלון העתיק, והיחיד, שליד הצומת 8, שלידו אפשר לסיים את הסיור. הם ראו בו עץ קדוש, וכינו אותו כאמור "אלמבארכה" (המבורכת). תחתיו נערכו חתונות הכפר, ואליו הביאו חולים להתברך בסגולותיו, בתקווה שיחלימו בעזרתו. תושבי הכפר מספרים גם שעץ זה שימש כמקום שאליו הביאו חשודים בגניבה על מנת לתת שבועת דין למעשיהם, מאחר ואיש לא היה צפוי לנסות לשקר ליד אלמבארכה.

رمز القرية الذي بقي بارزا في وعي أبناء قرية كفر عنان أكثر من أي شيء آخر كانت شجرة السنديانة القديمة، والوحيدة، بجانب المفرق 8، والتي من الممكن إنهاء الجولة في ظلها. اعتبروها شجرة مقدسة وأطلقوا عليها كنية المباركة. تحتها أقيمت أعراس القرية، وإليها احضروا المرضى ليتباركوا بها، على أمل أن يشفوا. يخبرنا سكان القرية أنهم أحضروا إلى هذه الشجرة مشبوهين بالسرقة لكي يقدموا قسما عن أعمالهم، حيث انه لم يكن متوقعا من أحد أن يكذب على مقربة من «المباركة».

הצבא הישראלי גירש בשנית את שאר התושבים ללבנון לאחר שאלה ראו את גופות בניהם מוטלות ללא רוח חיים ליד הכביש הראשי.

ההילה המקודשת הזאת כנראה לא ממש עזרה לתושבי עילבון, שב-1948 עברו כאמור ליד כפר ענאן זמן קצר לפני כיבושו, בתחנה העיקרית שלהם לפני שגורשו ללבנון. תושבי עילבון חיפשו להם קצת אוכל בכפר ענאן, והצטופפו סביב עץ האלון הגדול. על פי עדויותיהם של מגורשי עילבון, הצבא הישראלי הביא מספר סירי אוכל והניח אותם במרחק 300 מטר מהם, וכשהתחילו התושבים לרוץ לעבר האוכל, חיילי צה"ל ירו לעברם ורצחו אחד מהם, בזמן שתושבי כפר ענאן צפו במתרחש מגבעת כפרם. לתושבי עילבון לא היה מנוס אלא לברוח על נפשם צפונה ללבנון. הם היו כל כך רעבים ועייפים בדרך הייסורים הזאת, עד שאחת הנשים נאלצה להשאיר אחת מבנותיה ליד הכפר הסמוך פראדיה, כשלא יכלה לשאתה עוד. עד עצם היום הזה, תושבי עילבון הזקנים מספרים על המקרה הטראומטי של "מאלת כפר ענאן" (עץ האלון של כפר ענאן).

على ما يبدو هذه الهالة المقدسة لم تسعف أهل عيلبون، الذين مروا بجانب كفر عنان عام ١٩٤٨ فترة قصيرة قبل احتلالها، في محطتهم الأساسية قبل تهجيرهم إلى لبنان. بحث سكان عيلبون عن قليل من الطعام في كفر عنان، وتجمعوا حول شجرة السنديانة الكبيرة. بحسب شهادة مهجري عيلبون، أحضر الجيش الإسرائيلي عددا من طناجر الطعام ووضعها ٣٠٠ م بعيدا عنهم، وحين بدأ السكان بالركض باتجاه الطعام، أطلق الجنود عليهم النار وقتلوا واحدا منهم، في حين أن سكان كفر عنان راقبوا ما حدث من قريتهم. لم يكن مفرا أمام سكان عيلبون غير الفرار شمالا باتجاه لبنان لإنقاذ نفسهم. لقد كانوا جياعا ومتعبين إلى درجة أن إحدى النساء اضطرت إلى ترك إحدى بناتها بجانب قرية فراضية المجاورة، حين لم تستطع حملها أكثر. حتى هذا اليوم، يتحدث سكان عيلبون المسنون عن قصّة الحادث الأليم «ملة كفر عنان».

// מקורות //

לעדויות התושבים ומידע יותר מפורט לגבי הטבח וגירוש כפר ענאן, מומלץ לקרוא את חוברת "זוכרות את כפר ענאן" של עמותת זוכרות, באתר האינטרנט.

// لمزيد من الاطلاع //

لشهادات السكان ومعلومات أوفر عن مجزرة وتهجير كفر عنان، نوصي بقراءة كراسة « ذاكرات كفر عنان»، جمعية ذاكرات، في موقع الانترنيت.

www.zochrot.org

הכנסייה הישנה בגרעין הכפר בעילבון // الكنيسة القديمة في نواة القرية في عيلبون

"דרך הגירוש" היוצאת מגרעין הכפר בעילבון // "طريق التهجير الخارجة من نواة القرية في عيلبون"